

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТРАНСФОРМАЦИЯ ҚИЛИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

*Халмурадов Элмурод Дилмурадович,
Давлат бошқаруви академияси мустақил изланувчиси
Тошкент, Ўзбекистон*

THEORETICAL FOUNDATIONS OF USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN TRANSFORMING CORPORATE GOVERNANCE MECHANISMS IN COMMERCIAL BANKS

*Khalmuradov Elmurod Dilmuradovich,
Independent Researcher at the Academy of Public Administration
Tashkent, Uzbekistan*

JEL Classification: C1, C23

Аннотация. Мазкур мақола акциядорлик тижорат банкларида корпоратив бошқарувни трансформация қилиш орқали, мамлакатимизда капитал бозорига пул маблағларини жалб қилиш механизмларини оптималлаштириш, тижорат банкларининг инвестициявий жозибадорлигини ошириш, банklar фаолиятига хорижий ва маҳаллий инвесторларнинг маблағларини жалб қилиш аҳамиятини очиб беришга ҳамда бу борада иқтисодиёти ривожланган мамлакатлардаги тижорат банкларида корпоратив бошқарув механизмларининг трансформация жараёнлари ва уларга таъсир қилувчи омилларни таҳлил қилишга рақамли технологияларни жорий қилиш ва бу орқали корпоратив бошқарув механизмларининг шаффофлигини, ошкорулигини ва иқтисодий аҳамиятини очиб беришга ҳамда “экология, ижтимоий сиёсат ва корпоратив бошқарув”нинг (ESG) тамойилларини ишлаб чиқишга илмий қарашлар алоҳида ёритилган.

Abstract. This article describes the importance of optimizing the mechanisms for attracting funds to the capital market in our country, increasing the investment attractiveness of commercial banks, attracting funds from foreign and local investors in the activities of banks, and in connection with this, corporate investment mechanisms. management in commercial banks of developed countries, the introduction of digital technologies to analyze transformation processes and the factors influencing them, and thereby identify the transparency, transparency and economic significance of corporate governance mechanisms, as well as scientific views on the development of the corporate governance system. the principles of “ecology, social policy and corporate governance” (ESG) are highlighted.

Калим сўзлар: корпоратив бошқарув, рақамли технологиялар, трансформация, қимматли қозғалар бозори

Keywords: corporate governance, digital

technologies, transformation, securities market

Кириш. Акциядорлик тижорат банкларида корпоратив бошқарувни трансформация қилиш жараёнларини амалга оширишда рақамли технологиялардан фойдаланиш ҳозирги замон иқтисодиётининг муҳим инновацион таркибий қисмига айланмоқда. Корпоратив бошқарувда рақамли технологиялар банкларнинг фаолиятини оптималлаштириш, мижозларга хизмат кўрсатиш сифати ва самарадорлигини ошириш, шунингдек, банкларнинг хизмат кўрсатиш бозорида рақобатбардошлигини сақлашга катта ёрдам беради.

Мамлакатимиз иқтисодиёти тармоқларининг ривожланишида давлат улуши юқори бўлган акциядорлик жамиятларининг, шунингдек тижорат банкларининг роли жуда бекиёс хисобланади. Шу сабаб тижорат банкларининг фаолиятини янада ривожлантириш ва уларнинг мамлакат иқтисодиётидаги ўрнини янада мустаҳкамлаш масаласи давлатимиз томонидан кўллаб-қувватланишлиги муҳимдир.

Жаҳон банки маълумотларига кўра, Давлат улуши мавжуд корхоналар сўнги 20 йил ичида энг йирик ва энг тез ривожланаётган трансмиллий компаниялардан бўлмоқда. Халқаро валюта жамғармаси тадқиқоти шуни кўрсатмоқдаки, сўнги 10 йил ичида дунёнинг энг йирик корпорациялари орасида давлат улуши мавжуд корхоналарнинг аҳамияти икки баравар ошган, уларнинг активлари 45 трлн. АҚШ доллари миқдорида жами глобал ялпи ички маҳсулотнинг 50 фоизини ташкил этди” [20]. Бу эса жаҳон миқёсида давлат улуши мавжуд акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарувни

такомиллаштириш масалаларининг долзарблиги ошиб бораётганини кўрсатади.

Ўзбекистонда сўнги йилларда давлат улуши мавжуд акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарувнинг замонавий усуллари ва тамойилларини жорий этиш, акциядорларнинг компанияни стратегик бошқаришдаги иштирокини таъминлаш, давлатнинг таъсирини камайтириш ва компанияларга иқтисодий мустақиллик бериш каби амалий ҳаракатлар ва бундай ҳаракатларнинг ҳуқуқий асослари яратилмоқда. Шунингдек

Мамлакатимизни ривожлантиришнинг “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”да “.....давлат улушига эга тижорат банкларида трансформация жараёнларини яқунлаб, 2026 йил якунига қадар банк активларида хусусий сектор улушини 60 фоизгача чиқариш, иқтисодиётнинг реал секторида ва тижорат банкларида ахборот технологиялари ва компьютер дастурлаш соҳасида 700 нафар мутахассисларни тайёрлаш ва малакасини ошириш, иқтисодиётда молиявий ресурсларни кўпайтириш мақсадида, келгуси 5 йилда фонд бозори айланмасини 200 млн. АҚШ долларидан 7 миллиард АҚШ долларига етказиш каби вазифалар белгиланганлиги [2] ва давлат иштирокидаги корхоналарни бошқариш механизмларини трансформация қилишдаги асосий вазифаларни бажариш ушбу мавзунинг долзарблигини билдиради.

Мақолада кузатув, абстракт-манتيқий фикрлаш, тизимли таҳлил, таққослаш ва иқтисодий шарҳлаш усулларида фойдаланилган.

Жаҳонда корпоратив бошқарув ва уни трансформация қилишдаги муаммолар ва уларнинг ечимини топиш жараёнларини такомиллаштириш борасида кўплаб илмий

тадқиқотлар олиб борилмоқда. Тижорат банклари фаолиятининг очиқлиги ва шаффофлигини янада ошириш, уларнинг ҳисоботларини халқаро стандартлар асосида тузиш ва унинг тўғрилигини таъминлаш, экологик, ижтимоий сиёсат ва корпоратив бошқарув (ЕСГ) тамойилларини жорий этиш, унинг механизмларини такомиллаштириш, бошқарув органлари фаолиятини самарали йўлга қўйиш ва корпоратив бошқарув механизмларининг самарадорлигини баҳолаш, бу борада амалга оширилаётган илмий тадқиқотларнинг устувор йўналишларидан ҳисобланади.

Корпоратив бошқарув ва уни трансформация қилишдаги муаммоларни аниқлаш ва уларни бартараф қилиш йўллари ишлаб чиқишда Ўзбекистонлик олимлар ҳам тадқиқот ишларини олиб бормоқда. Бундай олимлар орасида Б.Ходиев, Д.Суюнов [15], М.Хамидулин, Д.Бегматова, Н.Расулов [16] ва бошқаларни кўрсатиш мумкин.

Бироқ, Ўзбекистонда давлат улуши мавжуд акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарув механизмларини трансформация қилишни такомиллаштириш, шу тариқа, улар фаолиятини бошқаришнинг очиқлиги ва шаффофлигини янада ошириш, хорижий инвестицияларни жалб қилиш, бошқарув самарадорлигини таъминлашда ахборот технологияларидан фойдаланиш масалаларига катта эътибор қаратилиш зарурияти туғилмоқда. Шунга биноан, бу борада илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқиш масалалари муҳим аҳамият касб этади.

Корпоратив бошқарув корпоратив менежментга нисбатан компанияни бошқаришнинг анча юқори даражасида туради. Шунинг учун, уларни алоҳида соҳаларга ажратилиши мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. Акциядорлик тижорат

банкларида корпоратив бошқарув механизмларини трансформация қилишга рақамли технологияларни жорий этиш молиявий ландшафтни тубдан ўзгартирмоқда ва бунинг назарий асосларини чуқур англаш заруриятга айланмоқда.

Натижалар. Бугунги кунда акциядорлик тижорат банкларида рақамли технологиялардан фойдаланиш орқали корпоратив бошқарув механизмларини трансформация қилиш жараёни ва унинг назарий асослари бўйича иқтисодчи олимлар томонидан турлича ёндашувлар ва қарашлар мавжуддир. Бу борада, Д.Суюновнинг изланиши алоҳида қизиқиш уйғотади. Унинг таъкидлашича “Корпоратив бошқарувнинг мазмун моҳияти - корпоратив корхона менежерининг фаолияти устидан акциядорлар ва инвесторларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида ички назоратни ҳамда бошқа манфаатдор гуруҳларнинг у ёки бу ҳолатда қизиқишини ҳимоя қилишга қаратилгандадир. Корпоратив бошқариш - бу бозор иқтисодиёти шароитида корпоратив корхона фаолиятига, фаолият олдига қўйилган мақсадга эришишга йўналтирилган ва мавжуд барча ресурслардан самарали фойдаланиш орқали фойда олишга қаратилган профессионал даражадаги раҳбарлик қилишдир [6]”-деган фикрни билдирадilar.

Бундан ташқари корпоратив бошқарув ва корпоратив бошқарув механизмларига турлича қараш ва ёндашувлар мавжуд. Д.Суюновнинг фикрича, “....корпоратив бошқарув - корпоратив мулк шаклига кирувчи субъектларнинг мулкдорлари (акциядорлари) инвесторлари ва бошқа стейкхолдерларнинг манфаатлари, ҳуқуқлари ва уларнинг тегилигини

таъминлашга ва корпоратив корхонанинг ўз функциясини, вазибаларини бажариш орқали максимал фойда олишини таъминлашга қаратилган ҳаракатлар мажмуасига тушунилади [3]” деган фикрни ҳам билдирадилар. Корпоратив бошқарув механизмлари деганда эса - бу корпоратив мулк шаклига кирувчи субъектларнинг белгиланган мақсадига эришиш учун зарур бўлган ижтимоий-иқтисодий, ҳуқуқий ва ташкилий муносабатларни ҳаракатга келтирувчи элементлар мажмуидир [21]. . Бундан ташқари мамлакатимизда 2015 йилнинг 31 декабрида Ўзбекистонда корпоратив бошқарув тизмини такомиллаштиришнинг ишчи комиссияси томонидан қабул қилинган “Корпоратив бошқарув кодекси” и қабул қилинди ва кодексда ҳам корпоратив бошқарувга қўйидагича таъриф берилган: Корпоратив бошқарув – бу акциядорлик жамияти (АЖ) ижроия органи, унинг кузатуви кенгаши, акциядорлари, меҳнат жамоаси вакиллари ва бошқа манфаатдор томонлар, жумладан кредиторларнинг манфаатларнинг мувозанатига эришиш мақсадида, АЖ фаолиятини самарали ташкил этиш, модернизациялаш, ишлаб чиқариш қувватларини техник ва технологик қайта қурулантириш, рақобатбардош маҳсулотни ишлаб чиқариш ва уни ташқи бозорларга экспорт қилишни таъминлашга қаратилган ўзаро муносабатлар тизимидир. Юқорида келтирилган таърифлардан фойдаланган ҳолда фикримизча, Корпоратив бошқарув муаммоси етакчи олимлардан Д.Х.Суюновнинг илмий изланишларида батафсил ва кенгрок ёритилганлиги кўриш мумкин. Демак, корпоратив бошқарув» тушунчаси мазмунини қуйидагича очиқ бериш мумкин бўлади: Корпоратив бошқарув – бу акциядорлар, инвесторлар ва акциядорлик жамиятининг фаолиятидан

манфаатдор бўлган барча субъектларнинг (сейкхолдерлар) ҳуқуқларини, мафаатларини ва уларнинг тенглилигини таъминлашга ва химоя қилишга қаратилган, акциядорлик жамиятининг олдига қўйилган вазифа ва функциясини бажариш орқали максимал фойда олишга қаратилган ҳаракатлар мажмуасига ёки йиғиндисида тушунилади.

Хулоса қиладиган бўлса, рақамли иқтисодиёт шароитида корпоратив бошқарувнинг моҳияти акциядорларга корхона қийматини ошириш учун менежмент фаолиятини самарали назорат қилиш ва мониторинг юритиш имкониятини беришда, бошқарувнинг назорат функциясини таъминлашда ички тартиб усуллар ҳамда ташқи ҳуқуқий ва тартибга солиш механизмларини ҳамда жаҳон тажрибасидаги корпоратив бошқарувнинг замонавий стандартларини жорий қилишнинг ҳуқуқий асосларини назарда тутати.

Корпоратив бошқарувнинг механизмларига ҳам турли олимлар томонидан турлича фикрлар билдирилмоқда. Россиялик муаллифлардан бири Д.Исаев корпоратив бошқарув механизмларининг, моҳиятига кўра, у корпоратив назоратни ўрнатиш воситаларидир деб талқин этган [22]. Яна бир россиялик олим Л.Путтерман корпоратив бошқарув механизмни икки жиҳатдан тушунади: иқтисодий ва ҳуқуқий жиҳатлардан. Иқтисодий жиҳатдан, корпоратив бошқарув механизми - бошқарув тамойиллари, усуллари ва шакллари мажмуи бўлиб, унинг ёрдамида корпорация раҳбарияти унинг инвестиция жозибадорлигини ошириш, қийматини капитализация қилиш, акциядорлик капиталини самарали қўллаш мақсадида иқтисодий қонунлардан фойдаланади. Ҳуқуқий жиҳатдан эса, корпоратив бошқарув механизми - меъёр,

чеклов ва стандартлар мажмуи бўлиб, улар корпоратив бошқарув мақсадларига эришиш, чунончи корпоратив муносабатлар иштирокчилари (авваламбор, акциядорлар ва раҳбарият)нинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоялаш, назорат (эгаллик қилиш) функциясини бошқариш функциясидан ажратиш муаммосини мақбул ҳал этиш имкониятини олдиндан белгилаб беради [23].

Муаллиф Беликов И.В. ва бошқалар корпоратив бошқарув механизмларини бозор иқтисодиётига ўтиш шароити нуқтаи-назаридан ўрганган. Уларнинг фикрича, бозор иқтисодиётида корпоратив бошқарув механизмлари мулкчилик ҳуқуқини рўёбга чиқаришни таъминлашга ҳамда корпоратив назоратнинг муайян тузилмаларини шакллантиришга йўналтирилган. Моҳиятига кўра, механизмлар бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида корхона раҳбариятини унинг мулкдорларинг томонидан назорат қилиш усуллари сифатида, шунингдек етакчи менежерларни ўз-ўзини ҳимоялаш ва қарши таъсир кўрсатиш усуллари сифатида ишлайди. Амалиётда корпоратив назорат жараёнида бошқа таъсир этувчи кучлар (турли даражадаги ҳокимият органлари, йирик меҳнат жамоаси) ҳам иштирок этади. Улар акциядор ва менежерлар билан иттифоққа киришган ҳолда ўз шахсий манфаатларини амалга оширадilar [24].

К.Шоулз, Дж. Джонсон ва Р.Уиттингтонлар фикрича, корпоратив бошқарув механизми муайян элементлар, воситалар, тартиботлар ва ҳ.к. тўпламидан иборат бўлиб, улар компанияга қарор қабул қилиш учун зарур бўлган манфаатлар мувозанати ва ўзаро тийиб туриш тизимини яратиш ва сақлаб туришни таъминлайди, бундай қарор

билан эса барча манфаатдор томонларнинг манфаатлари кўпроқ инобатга олинади, барча учун умумий бўлган ресурсларни яратиш ва улардан фойдаланиш жараёнида суиистеъмол ҳолларига йўл қўйилмайди [26].

Кўпгина адабиётларда корпоратив бошқарувнинг турли комплекс механизмлари кўриб ўтилади. Жумладан, муаллифлар В.Бурков ва бошқалар корпоратив бошқарув механизмларининг етти синфини ажратиб кўрсатадилар: корпоратив буюртмаларни тақсимлаш механизми, корпоратив молияни тақсимлаш механизми, корпоратив нархни шакллантириш механизми, корпоратив солиққа тортиш механизми, корпоратив стратегияни шакллантириш механизми, корпоратив суғурталаш механизми, корпоратив ресурслар алмашинуви механизми. Бироқ, фикримизча, муаллифлар корпоратив бошқарув механизмларини менежмент нуқтаи-назаридан ўрганганлар.

Фикримизча, корпоратив бошқарув назариясида корпоратив бошқарув механизмининг икки турдаги элементлари ажратилади, яъни ички ва ташқи механизми. Корпоратив бошқарув механизмининг ташқи элементлари ташкилот ташқи муҳити таъсири билан боғлиқ, ички элементлари эса ташкилот ичидаги бошқарув ҳаракатларининг натижаси ҳисобланади. Корпоратив бошқарувнинг ташқи ва ички механизми элементлари ташқи муҳитнинг таъсири (бошқарувнинг ташқи механизмлари) ҳамда компанияларда бошқарувнинг ички амалий механизмларини ифодалайди. Шунга кўра, аксарият адабиётларда корпоратив бошқарувнинг ички ва ташқи механизмлари алоҳида тадқиқот объектлари бўлиб келган, бунда муаллифлар корпоратив бошқарувнинг ташқи механизмига бир турдаги

элементларни киритсалар, ички механизмларига эса бошқа турдаги элементларни киритадилар.

Хорижлик олимлардан Е.Н. Ваисов ҳам корпоратив бошқарув механизмларини ички ва ташқиға бўлиб, корпоратив бошқарувнинг ички механизмлари директорлар кенгаши ва мулкчилик структураси орқали ишлайди, унинг ташқи механизмлари эса корпоратив назоратнинг ташқи бозори (кўшилиш ва бирлашишлар бозори) ва мамлакат ҳуқуқий тизими билан боғлиқ, деб таъкидлайди [26]. Муаллифлардан Е.Порта, Р.Лопесва А.Шлеферлар ўз ишларида корпоратив бошқарувнинг ички механизмлари акциядорларнинг умумий йиғилиши, директорлар кенгаши, ижрочи раҳбариятдан, шунингдек ташқи механизмлари капитал бозори, давлат сектори, қонунчилик ва меҳнат бозоридан иборатлигини кўрсатадилар ва уларнинг компания самарадорлиги билан боғлиқлигини аниқлаб берадилар [27].

Джонсон Дж., Шоулз К., Уиттингтон ва бошқаларнинг кўпгина тадқиқотларида корпоратив бошқарувнинг ташқи механизмлари сифатида молиявий бозорлар, корпоратив назорат бозори, банкротлик ҳамда ички механизмлари сифатида директорлар кенгаши, дивиденд сиёсати, давлатнинг корпоратив бошқарувда иштироки бўйича баъзи амалий муаммолар ўрганилган [28]. Муаллиф Боб Трикернинг фикрига кўра корпоратив бошқарув муаммоларини ҳал этишга ёрдам берувчи бир қанча корпоратив бошқарув механизмлари, жумладан, менежерларни мукофотлаш, директорлар кенгаши, йирик акциядорлар томонидан назорат каби ички ҳамда корпоратив назорат бозори, менежерлар бозори, маҳсулот ва хизматлар бозори каби ташқи механизмларни кўрсатиб ўтади [29].

Фикримизча, корпоратив корхоналарда корпоратив бошқарув механизми корпоратив мулкдорларнинг (акциядорларнинг) бевосита ўз мулкини яъни компаниясининг фаолиятини назорат қилишдан ва бошқаришдан узоқлаштирилиши оқибатида юзага келган муаммоларни ҳал қилишга қаратилган корпоратив корхоналар фаолиятини тартибга солувчи барча қонунлар, фармонлар, қарорлар, низомлар, тартиблар ва қоидаларни ўз ичига оловчи, корхона фаолияти самарадорлигини таъминлаш ва мулкдорлар ҳамда бошқа манфаатдор шахслар яъни стейкхолдерлар (ходимлар, кредиторлар, ҳамкор корхоналар) манфаатларини ҳимоя қилиш масалалари бўйича корхона менежерлари ва эгалари (акциядорлар) ўртасидаги ўзаро муносабатларни белгилаб берувчи тизимни ўз ичига олади.

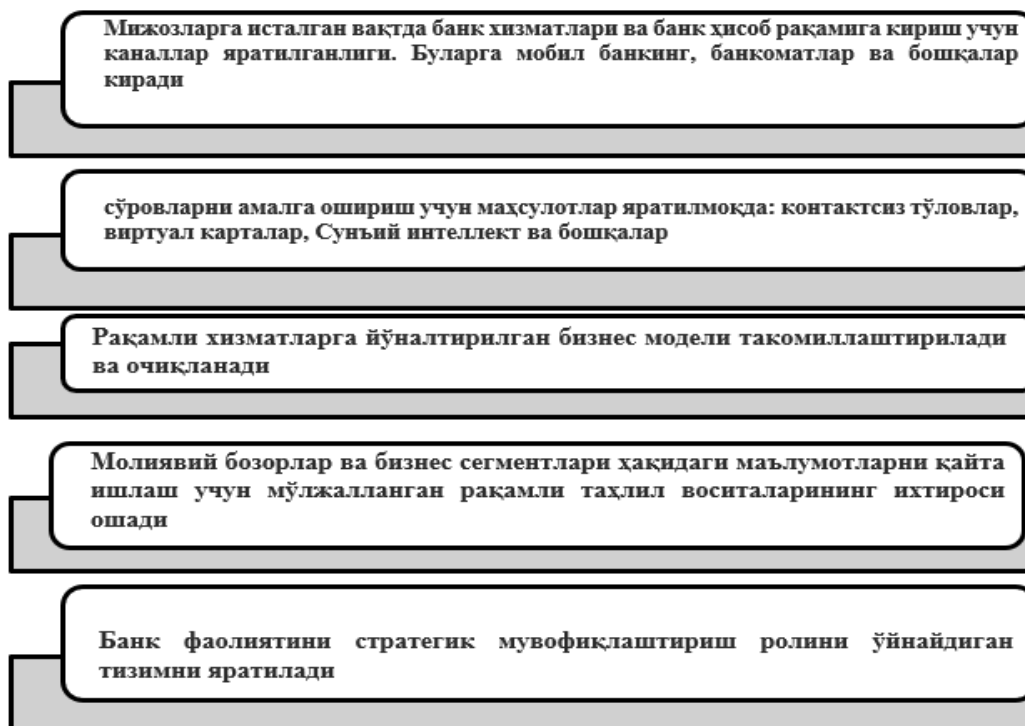
Бугунги кунда бундай тизимни тижорат банкаларида трансформация қилиш бу корпоратив бошқарув жараёнига рақамли технологияларни қўллашни тақозо қилади. Банкларда хизмат кўрсатиш ва бошқарув жараёнларида рақамли технолологиялардан фойдаланиш жараёнларига иқтисодчи олимлар турли илмий қарашларни ўз ишларида турлича ифода қиладилар. Р.Марито рақамли трансформация банк хизматларини кўрсатишнинг замонавий усулларини кенг жорий этишни назарда тутди. Банк филиаллари сони камаймоқда, кўплаб хизматлар онлайн хизматларга ўтказилмоқда, айниқса кредитлар бериш ёки маблағларни инвестициялашда рақамли технологиялар қўлланилмоқда [30].

С.Матт, Т.Хесс ва А.Бенлианларнинг илмий ишларида банкларнинг рақамли трансформациясининг асосий тенденциялари бизнес жараёнларини

комплекс автоматлаштириш, шу жумладан CRM тизимларини (мижозлар билан озаро муносабат тизими) жорий этиш, мижозларни Интернет ва мобил курилмалар орқали масофавий хизмат кўрсатиш каналларига ўтказиш ҳисобланади. Айрим банклар биометрик идентификация элементларини жорий қилди, блокчейн технологиялари соҳасида лойиҳаларни амалга оширмакда ва Финтех компаниялари билан экотизимлар яратди. Хизмат кўрсатиш учун электрон каналларнинг кенг доираси мавжудлиги банкларга транзакция ҳаракати ва хизмат кўрсатиш тарихини таҳлил қилиш асосида мижозларга мақсадли дастурлар яратиш ва хизматларни таклиф қилиш имконини берди [31].

С.В. Ештокиннинг фикрича, бевосита банк соҳасини рақамли трансформациялаш жараёни деганда

банклар фаолияти самарадорлигини оширишга қаратилган рақамли технологиялардан фаол фойдаланиш тушунилиши мумкин. Рақамлаштириш билан рақамли иқтисодий ривожлантиришга ёрдам берувчи турли инновацион технологиялар жорий этилмоқда, бу еса тижорат банкларининг мижозлар ва давлат органлари билан ўзаро ҳамкорлиги соддалаштирилди [32]. С.Ю. Перцева ўз илмий ишларида, Финтех - бу молиявий хизматлар ва технология секторлари чорраҳасида жойлашган динамик сегмент бўлиб, унда технологик стартаплар ва бозорнинг янги иштирокчилари ҳозирда анъанавий молиявий хизматлар сектори томонидан тақдим этилаётган маҳсулот ва хизматларга инновацион ёндашувларни қўллайдилар [32]

Расм 1. Тижорат банклари тизимидаги ўзгаришларининг босқичлари

М.И.Ивлеванинг фикрича рақамли банк [34] электрон айланма моделидан фойдаланган ҳолда фаолият юритувчи филиалсиз банк ҳисобланади. Рақамли тармоқ рақамли банкнинг асоси бўлиб, кўнғироқлар маркази, интернет-банкнинг, мобил банкнинг ва филиаллар қўйилган пойдеворга фақат ёрдамчи қўшимчалардир. Шундай экан тижорат банклардаги ўзгаришларнинг бир неча босқичларини кўрсатиб ўтиш мумкин бўлади (1-расм). О.В.Сидиская ...Рақамли трансформация концепциясининг марказида ҳаётнинг барча соҳаларида кузатиладиган технологик жараёнлардаги туб ўзгаришлар ётади. Бизнесда рақамли трансформация бизнес стратегияси, моделлари, операциялари, маҳсулотлари, маркетинг ёндашуви ва мақсадларини қайта кўриб чиқишга олиб келади. Бу савдо ва бизнес ўсишини тезлаштиради. Иқтисодиётнинг рақамли трансформациясининг ажралмас қисми банк секторининг рақамли трансформацияси ҳисобланади. У қуйидаги мақсадларни кўзлайди: қарор қабул қилиш тезлигини ошириш, мижознинг эҳтиёжлари ва хусусиятларига қараб жараёнларнинг ўзгарувчанлигини ошириш, жараёнга жалб қилинган ходимлар сонини камайтириш [35].

В.С.Токаревнинг фикрича -

Банк фаолиятини рақамли трансформация қилиш узлуксиз жараён сифатида кўриб чиқилиши керак, унинг мазмуни ва хусусиятлари банк ва унинг филиали учун концептуал бўлган омиллар мажмуи ёки рақамлаштирилиши керак бўлган алоҳида операция (хизмат) билан белгиланади. Банк фаолиятининг самарадорлигини таъминлаш учун зарур булади. Сўнгги йилларда банк фаолиятини рақамлаштириш консалтинг-таҳлил агентликлари ва компаниялари олимлари ва амалиётчиларининг диққат марказида бўлди. Бунинг сабаби шундаки, тижорат банклари рақамлаштириш соҳасида етакчи ўринларни эгаллаб, шу орқали бошқа соҳа ва йўналишлардаги корхона ва ташкилотларга йўналтирувчи бўлиб хизмат қилмоқда" [36]. "Банк фаолиятини рақамли трансформация қилиш мураккаб жараён бўлиб, унинг самарадорлиги кўплаб контекстуал омилларни ҳисобга олишни талаб қилади, улар банкда рақамлаштиришнинг хусусиятлари ва самарадорлигини белгиловчи ташқи ва ички таъсир этувчи омиллар сифатида тушунилади. фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари, кўлами ва ривожланиш истиқболларини ҳисобга олиш".

Банк секторидаги барча жорий рақамлаштириш тенденцияларини олтига катта гуруҳга булиш орқали тизимлаштириш мумкин (2-расм).

Шундай қилиб, таъкидлаш жойизки, банк тизмини тарнсформация қилиш жараёнида корпоратив бошқарувнинг ташкилий-иқтисодий механизмини назарий-услугий аҳамиятга молик концептуал модель ҳисобланиб, унда қуйидаги элементлар ўрин олиши мумкин:

1) корпоратив бошқарувнинг ташкилий механизмининг элементлари:

- бошқарув структураси (корпоратив бошқарувда қайси бошқарув субъектлари (яъни корпоратив бошқарув органлари)нинг иштирок этиши ва уларнинг қандай ўзаро муносабат ва таъсир қилишини кўрсатади);

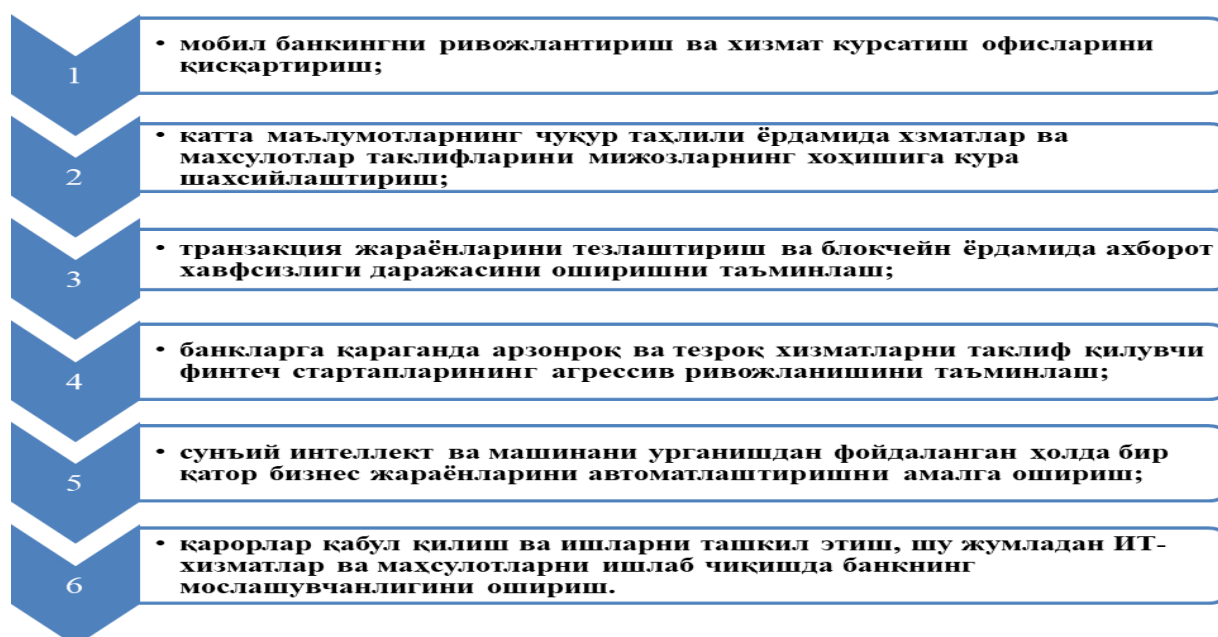
- ташкилий тадбирлар ва омиллар (хар бир бошқарув

субъекти томонидан корпоратив бошқарувни самарали ташкил этиш ва самарали қарорларни қабул қилишда қандай ташкилий тадбир ва омилларни амалга ошириш лозимлигини кўрсатади);

2) корпоратив бошқарувнинг иқтисодий механизмининг элементлари:

- иқтисодий усуллар (бошқарув субъектларининг қандай иқтисодий усулларни қўллаган ҳолда корпорациянинг самарали фаолиятини таъминлаш мумкинлигини кўрсатади);

- иқтисодий дастаклар (бошқарув субъектларининг қандай иқтисодий дастаклар орқали корпорациянинг самарали фаолиятига таъсир этиш мумкинлигини кўрсатади);

Расм 2. Тижорат банк секторидаги барча жораёнларни рақамлаштириш тенденциялари.

- иқтисодий таъсир шакллари (бошқарув субъектлари томонидан иқтисодий таъсир этишни қандай турдаги ҳужжатлар асосида амалга ошириш мумкинлигини кўрсатади);

- ахборот таъминоти (бошқарув субъектлари томонидан корпорациянинг самарали фаолиятига иқтисодий таъсир этиш усуллари, дастаклари ва шаклларидан фойдаланишлари учун қандай ахборотлар талаб этилишини кўрсатади);

- иқтисодий самарадорликни баҳолаш мезонлари (корпорациянинг иқтисодий самарадорлиги қандай мезонлар асосида баҳоланиши ва белгиланиши мумкинлигини кўрсатади).

3) корпоратив бошқарув механизмининг ташкилий ва иқтисодий мақсадлари:

- ташкилий мақсадлар (корпорацияда яхши корпоратив бошқарувни ташкил этиш ва амалга оширишда эришилиши кўзда тутилган мақсадлар);

- иқтисодий мақсадлар (корпорациянинг барқарор иқтисодий ўсиши ва самарали фаолиятини таъминлашда эришилиши кўзда тутилган мақсадлар).

Муҳокама. Бир неча илмий тадқиқотлар асосида олиб борилган адабиёт таҳлилларига кўра, рақамли

трансформация банк соҳасининг ривожланишига сезиларли таъсир кўрсатади. Рақамли трансформация банклар учун янги имкониятлар яратиб, уларнинг ривожланишини тезлаштиради. Лекин бу жараёнда анъанавий тизимлардан рақамли тизимларга ўтишда ходимларга қўшимча ўқув машғулоти ва малака ошириш курсларининг ўтказилиши зарур. Шунингдек, киберҳужумлар хавфи туфайли тизимни мунтазам равишда янгилаш талаб қилинади. Рақамли трансформация банкларга ўз фаолиятини яхшилаш ва мижозларга яхшироқ хизмат кўрсатиш имконини беради. Бироқ, технология, регуляция ва ташкилот маданиятидаги ўзгаришларга эътибор қаратиш зарур. Рақамли технологияларга муваффақиятли ўтиш учун банклар тўғри стратегияни қабул қилишлари, технология инфратузилмасини мустаҳкамлашлари ва мижоз эҳтиёжларини ҳисобга олишлари лозим.

Хулоса қиладиган бўлсак, акциядорлик тижорат банклари фаолиятини бошқаришни трансформация қилишнинг энг муҳим муаммоларига ечимлар қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

Биринсидан, корпоратив бошқарувнинг замонавий назарий асослари ва фундаментал

қоидаларини илмий ва амалий томондан ишлаб чиқиш керак бўлади. Бунда акциядорлик жамият тараққиётининг янги шароитларда бошқарувнинг моҳияти, аҳамияти, мазмуни, мақсади ва вазифаларини аниқлаш.

Иккинчидан, корпоратив бошқарувни замонавий ва ESG тамойиллари асосида тижорат банкаларининг иқтисодиёти ва хўжалик фаолиятини рақамлаштириш тамойиллари ҳамда усуллари билан уйғунлаштириш.

Учинчидан, акциядорлик жамиятини бошқаришда қарорлар қабул қилишнинг энг юқори самара келтирадиган усулларини (рақамли моделларини қўллаш) аниқлаш.

Тўртинчидан, тижорат банкларининг миссияси асосида бошқарув тизимининг ташкилий тузилмасини, уларнинг функциялари, ҳуқуқлари, экология, ижтимоий сиёсатини ва мажбуриятларини белгилаш.

Бешинчидан, банкларнинг ҳозирги замон янги техника ва технологияси яъни рақамли иқтисодиёт талаблари даражасида таъминлаш, улар фаолиятида статистик ва иқтисодий-математик усулларни кенг миқёсда жорий этиш, ахборот таъминоти ва бошқарув жараёнида ишлатиладиган ҳужжатлаштириш тизимини такомиллаштириш.

Олтинчидан, тижорат банклари жамоасини бошқаришнинг

энг яхши шакл ва усулларини излаб топиш, бошқарувда инсон омилининг рақамли технологияларни қўллаш орқали таъсирини камайтиши ҳамда уларни ишлаб чиқариш бошқарувида жорий этиш;

Еттинчидан, банкларни ва унинг барча тармоқларида корпоратив бошқарувни хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибаларидан кенг миқёсда фойдаланишни таъминлаш зарур бўлади. Бошқарув жараёни қаерда амалга оширилишидан қатъий назар, цикли (даврий) ва айни вақтда узлуксиз ҳисобланади. Бошқарув даври мақсаднинг аниқланишидан унга эришилгунгача бўлган вақтни ўз ичига олади. Демак, унинг асосий босқичлари қуйидагилардан иборат: мақсадни шакллантириш (белгилаш), мақсадни режалаштириш ва башорат қилиш, қабул қилинган қарорлар ёки мақсадли вазифаларни мувофиқлаштириш, эришилган натижаларни таҳлил этиш ва баҳолаш, янги рақамли бошқарувли тизимни танлаб олиш ва аниқлашдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 05.10.2020 йилдаги ПФ-6079-сон "Рақамли Ўзбекистон — 2030" стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги фармони қабул қилинди.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28.01.2022 йилдаги ПФ-60-сон "2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида"ги Фармони, Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й.,
3. Суюнов Д.Х. Корпоратив бошқарув механизми: муаммо ва ечимлар. Тошкент, Академия нашриёти, 2017 йил, 315 бет.
4. Корпоратив бошқарув кодекси"- № 9 сонли баённома, 31- декабрь 2015 йил.
5. Suyunov D.X.: Qodirov. T.U.: Ways for a leader to work on speech and improve speaking skills. American journal of pedagogical and educational research, 11, 29-32, 2023.
6. Суюнов Д., Рўзиев А., Кенжабаев А.: Электрон тижорат. "BROK CLASS SERVIS" МЧЖ босмаҳонасида чоп қилинган. Дарслик. 2023 йил. 356 бет.
7. Suyunov D.X.: Assessment of the possibilities of using digital models of corporate management in joint-stock commercial banks. Miasto Przyszłości Kielce 2024 Impact Factor: 9.9 ISSN-L: 2544-980X 1588Vol. 49 (2024).
8. Суюнов Дилмурод Холмуродович: Акциядорлик жамиятларида замонавий корпоратив назорат тизимини жорий этишни такомиллаштиришнинг илмий-назарий асослари. Boshqaruv va etika qoidalari onlayn ilmiy jurnali, 3, 2, 433-441, 2023.
9. D Suyunov, A Qodirjanov. Human development summary capturing achievements in the hdi and complementary metrics that estimate gender gaps, inequality, planetary pressures and poverty. human development. Молодые ученые 2 (17), 95-100. 2024.
10. 12. ДХ Суюнов, Д Мирхидоятова. Корпоратив бошқарувда рейтинг даражалари ва мониторинг тизими. Uzbek Scholar Journal 27, 80-87. April – 2024. www.uzbekscholar.com.
11. S.D Kholmuradovich, Improving the methods of assessing the economic efficiency of digitalization of corporate management in joint-stock commercial banks. Holders of reason 2 (3), 127-133.
12. Suyunov D.X.: Korporatsiya status va rivojlanish yo'llari. Holders of reason, 2, 3, 134-139, 2024.
13. Д.Х Суюнов, Ф.М Махкамбаева. Давлат иштирокидаги акциядорлик жамиятларида илғор хорижий тажриба асосида корпоратив бошқарувни такомиллаштириш. Uzbek Scholar Journal 26, 39-44. 2024.
14. S Dilmurod, K Karimov, Pharmacokinetic parallels of gentamicin in blood, lymph nodes and soft tissues of a gunshot wound to an extremity by different methods of administration. Central Asian Journal of Medical and Natural Science 4 (6), 405-411. 2023.
15. Suyunov D.X.: Problems in the development of remote banking services in commercial banks of Uzbekistan. World Economics & Finance Bulletin (WEFB) Available Online at: <https://www.scholarexpress.net>. Vol. 26, September, 2023 ISSN: 2749-3628.
16. Green Economy and Ways of its Development in Uzbekistan SD Kholmurodovich, PDAB Batirovich Genius Repository 24, 7-15.

17. Suyunov D.X., Qodirjanov Abdugaffor.: "Human development summary capturing achievements in the hdi and complementary metrics that estimate gender gaps, inequality, planetary pressures and poverty. Human development index", молодые ученые, 2, 17, 95-100, 2024.
18. Суюнов Д.Х.: Improving the methods of assessing the economic efficiency of digitalization of corporate management in joint-stock commercial banks. Holders of reason, 2, 3, 127-133, 2024.
19. D.X Suyunov, VR Kaytavov, Current issues of digitization of transformational processes in commercial banks. American Journal of Business Management, Economics and Banking 10, 38-45. 2023.
20. Building SOE Crisis Management and Resilience Emerging Practices and Lessons Learned during the COVID-19 Crisis, 2022, World Bank Group, Page 3
21. Suyunov D.X., Elmirezayev. S.E.: Korporativ boshqaruv, 2021. - 356 бет
22. Исаев Д. Корпоративное управление и стратегический менеджмент: информационный аспект. Litres, 2019
23. Putterman, Louis, and Xiao-Yuan Dong. 2000. China's State-Owned Enterprises: Their Role, Job Creation, and Efficiency in Long-Term Perspective. Modern China 26(4): 403-47.
24. Беликов И.В. и др. Корпоративное управление и экономический рост в России. - М., 2004. - 120 с.
25. Джонсон Дж., Шоулз К., Уиттингтон Р. Корпоративная стратегия. Теория и практика. - М.: Вильямс, 2007. - С. 71
26. Veasey E.N. The Emergence of Corporate Governance as a New Legal Discipline // The Business Lawyer. - August 1993. - Vol.48, Issue 4. - P. 1267-1271.
27. Ea Porta, R., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A. 1999. Corporate Ownership Around the World. // Journal of Finance. - 1999. - Vol.54. - P. 471-517.
28. Джонсон Дж., Шоулз К., Уиттингтон Р. Корпоративная стратегия. Теория и практика. - М.: Вильямс, 2007. - С. 71.
29. Bob Tricker, Corporate Governance: Principles, Policies, and Practices. OXFORD Universite press. Second international edition. 2020.
30. Martino P., Schaffner J. Raqamli transformatsiyaning bank operatsion modellariga ta'siri. Deloitte. 2015 yil.
31. Matt C., Hess T., Benlian A. Raqamli transformatsiya strategiyalari // Biznes va axborot tizimlari muhandisligi. 2015. jild. 57. No 5. B. 339-343.
32. Eshtokin S.V. Цифровая трансформация российских банков в условиях больших вызовов и угроз // Экономика и социум: современные модели развития. – 2021. – Том 11. – № 1. – С. 47-58. – doi: 10.18334/ecsoc.11.1.111622.
33. Перцева С.Ю. Финтех: механизм функционирования / С.Ю. Перцева // Инновации в менеджменте. 2017. №12. — С. 50–53.
34. Ивлева, М. И. Тенденция цифровизации банковской отрасли / М. И. Ивлева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 2 (292). — С. 268-270.
35. Сидская Ольга Владимировна, Влияние цифровой трансформации на банковскую конкуренцию. ISSN 2221-755X Вісник університету банківської справи 2020 № 1 (37). С.69-74.

36. Токарев Владимир Сергеевич. Факторы, влияющие на цифровизацию банковской деятельности, и их особенности // Известия СПбГЭУ. 2021. №1 (127). С.185-190.